

АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ФІНАНСОВОЇ ДОЛАРИЗАЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті розглядаються економічні чинники, що є причинами феномену доларизації. Проведено аналіз ступеня впливу фінансової доларизації на економіку України. Виявлено ризики доларизації та запропоновано дієві шляхи дедоларизації вітчизняної економіки.

The article describes the economic factors which cause the phenomenon of dollarization. The analysis of the impact of financial dollarization on the economy of Ukraine has been done. The risks of dollarization and the active ways of de-dollarization of the domestic economy has been revealed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Використання долара для економічних і фінансових операцій часто є реакцією суб'єктів економіки на нестабільність, притаманну валюті країни, у якій вони живуть. Проте зацікавлення викликає той факт, чому різні країни, що розташовані на різних континентах та материках, говорячи різними мовами та будучи носіями різних культур, у своїх економічних операціях використовують насамперед долар США замість власних національних грошових одиниць. Зокрема, в Україні, яка географічно розташована поруч з Німеччиною та Францією, процес витіснення національної валюти також розпочався саме з долара США, а не німецької марки чи французького франка, до яких мали б вдатися економічні суб'єкти. На сьогоднішній день навіть євро, курс якого перевищує долар США, не в силі стати універсальним заміном та витіснявачем національних грошових одиниць різних країн. Таким чином, перед економічною наукою протягом останніх десятиліть стоїть важкозбагненний феномен – доларизація, яка, на думку фахівців Світового банку, є феноменом, який існуватиме довго.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Використання іноземної валюти, того ж таки американського долара для операцій в інших країнах є темою дискусій та обговорень багатьох учених, що проявляється в публікаціях, на конференціях та семінарах. Попри те, що для будь-якої країни, крім США, доларизація в основному вважається негативним явищем в економіці, на сьогоднішній день існують як прибічники такого економічного явища, так і критики. До числа найбільш відомих супротивників насамперед офіційної, доларизації можна віднести П. Кругмана (Прінстонський Університет), Дж. Сакса (Центр міжнародного розвитку Гарвардського Університету), М. Філдстайна (Національне Бюро Економічних Досліджень, США) і С. Едвардса (Вища Школа Бізнесу Андерсена). Велике число прихильників доларизації знайшла собі, як серед академічних працівників, так і серед економістів-практиків. Серед них Р. Берроу (Стенфордський Університет) і Р. Дорнбуш (Массачусетський Технологічний Інститут), а також К. Шулер (Об'єднаний Економічний Комітет Конгресу США) і Г. Кальво (Міжамериканський банк розвитку) [1, с.2]. Різні думки щодо доларизації на шпальтах наукових видань висловлюють і вітчизняні вчені. Зокрема, О. Береславська публікує статтю під назвою «доларизація в Україні та шляхи її подолання» [2, с.1], в якій уже сама назва вказує на те, що науковець вважає доларизацію негативним явищем. Схожих думок щодо негативної дії доларизації дотримуються А. Сомик, та В. Міщенко [3, с.1], які вважають, що проблема доларизації в Україні потребує розв'язання. Між тим, у вітчизняній економічній літературі можна знайти міркування, щодо позитивних результатів доларизації економіки [4, с.325]: а) доларизація надає певну гарантію збереженню заощаджень населення; б) сприяє збільшенню іноземних та вітчизняних інвестицій; в) сприяє повернення раніше вивезеного за кордон національного капіталу; г) сприяє збільшенню допомоги з боку міжнародних фінансових організацій. Таким

чином, доларизація є багатогранним явищем, продовження вивчення якого є першочерговою потребою нинішнього дня.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути особливості, оцінити ступінь впливу, проаналізувати наслідки фінансової доларизації вітчизняної економіки та запропонувати шляхи її дедоларизації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ретроспективний аналіз чинників розвитку процесу доларизації в Україні свідчить, що на початковому етапі її розвитку основними причинами були висока інфляція та прагнення резидентів захистити свої активи від інфляції та девальвації [3, с.30]. З цим варто погодитися, адже, на нашу думку, національна валюта зможе витіснити іноземну, насамперед на внутрішньому валютному ринку, лише після того, коли довіра до національної валюти перевищувати довіру до валюти доларизації. Під валютою доларизації розуміється валюта, що є сильнішою від національної та за рахунок цього витісняє її шляхом збільшення участі в фінансових та економічних операціях. Загалом, доларизація як економічне явище має свою історію. На кожному історичному етапі існували умови, які стимулювали розвиток та поширення цього явища. В різний час причинами доларизації ставали крах Бреттон-Вудської валютної системи [5, с.1], втрата довіри економічних агентів до монетарної політики держави через стимулювання останньою швидкого зростання рівня інфляції [6, с.123] тощо. Доларизація існувала в багатьох країнах світу, зокрема яскравими прикладами є Соціалістична Федеративна Республіка Югославія та Польща, де це явище обрховувалось офіційною статистикою. Наприкінці 1980-их років у Польщі іноземна валюта виконувала функцію міри вартості, тому рівень доларизації становив 70–80% [7].

З часу свого введення в обіг в 1996 р. гривня стала значно стабільнішою валютою, проте це жодним чином не змінило доларизаційних тенденцій в українській економіці. По сьогоднішній день продовжують діяти чинники, що зумовлюють існування зазначеної проблеми. Вдалим можна вважати класифікацію, яку пропонує В. Міщенко, виділяючи внутрішні та зовнішні чинники доларизації. Зокрема, до зовнішніх вчений відносить зростаючу відкритість економіки, розширення та розвиток міжнародної торгівлі, покращення системи міжнародних банківських розрахунків. Внутрішніми чинниками доларизації є: інфляційні очікування; орієнтація державної політики на іноземний корпоративний сектор; недосконалість законодавчо-нормативної та методичної бази [3, с.31]. Втім, на нашу думку, найвагомішою причиною того, що іноземна валюта в Україні значно більшою мірою ніж гривня виконує функцію грошей є хронічна девальваційна спрямованість національної грошової одиниці. Зокрема, станом на 1996 р. середня вартість 100 доларів США складала 182,9 гривень, то станом на 2011 р. складає близько 800.0 гривень, а отже, протягом 15 років свого існування гривня знецінилася більш ніж на 430% [8]. Знецінення грошей призводить до бажання отримати спекулятивні доходи за рахунок росту курсу долара. Однак девальвація є важливою, але не єдиною причиною доларизації вітчизняної економіки.

Іншою причиною доларизації є звички, насамперед населення, надавати доларам США класичних функцій грошей, тобто розраховуватися доларами, вартість товарів визначати в доларах, заощаджувати та нагромаджувати в доларах. Можемо стверджувати, що одним з наслідків феномену доларизації є утвердження в країні загальноприйнятих правил економічної поведінки, які проявляються в довірі до використання американського долара. Схильність до надання долару функцій грошей стає звичним явищем для економічних суб'єктів. Така лінія поведінки закріпилися внаслідок того, що при багаторазовому виникненні однотипних ситуацій, насамперед девальвацій грошових одиниць, які діяли в Україні, у вигазі залишався той, хто виявляв довіру до долара. Поряд з цим в ринковій економіці економічні суб'єкти діють виходячи лише з формальних очікувань вигоди та раціональних критеріїв ефективності, а тому, насправді, скасування «звичок доларизації» могло відбутися само собою, якби в Україні продовжилися ревальваційні тенденції започатковані літом 2008 р. Проте, як свідчать події 2005–2008 років, спекулятивний інтерес та прагнення економічної ефективності поряд з зменшенням

доларових пасивів банків збільшили доларові активи, адже економічні суб'єкти притримуючись ревальваційних очікувань та прагнучи забезпечити якомога більше зростання матеріальних благ, збільшили частку виданих банками доларових кредитів (рис. 1.). Тому на сьогоднішній день в Україні, як і в багатьох інших країнах, існує як доларизація активів, так і доларизація пасивів.

Ще одним чинником збільшення доларизації є інфляція. Знецінення національних грошових одиниць змушує економічних суб'єктів вдаватися до застосування в економічних операціях іноземних валют, тобто надавати іноземним валютам функцій грошей тим самим збільшувати доларизацію.

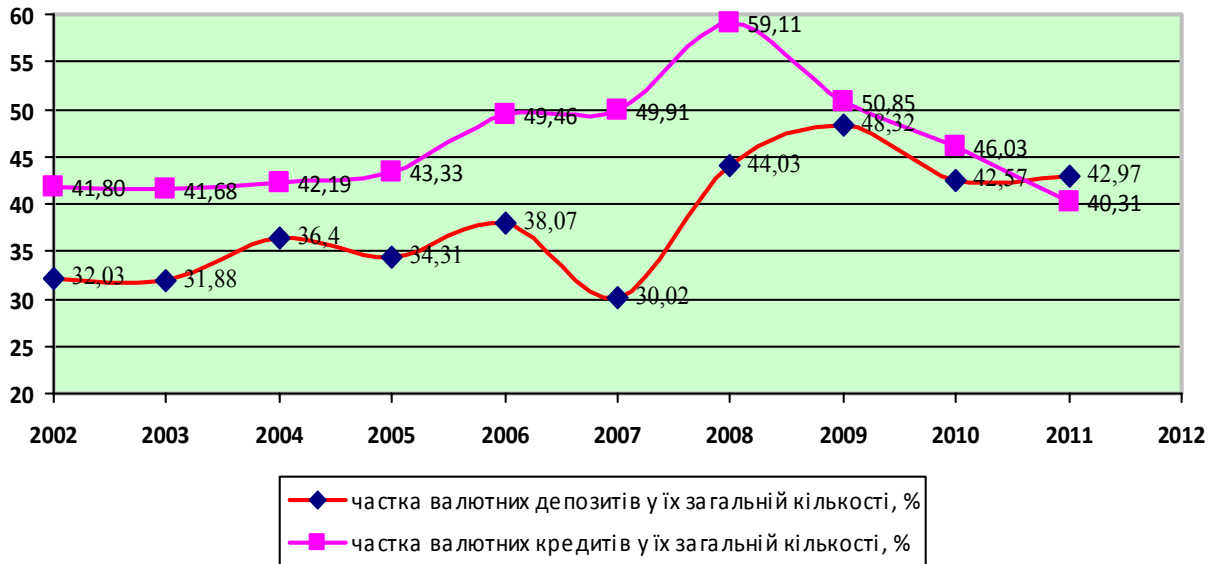

Рис. 1. Динаміка рівня фінансової доларизації в Україні у 2002–2011 рр.

Перелік чинників впливу на зростання показників доларизації можна продовжувати та обґрунтовувати, проте очевидним залишається той факт, що існує певний до кінця не зрозумілий механізм витіснення американським доларом грошових одиниць різних країн. Будь-які дії економічних суб'єктів, які направлені на досягнення власного інтересу в кінцевому результаті призводять до одних і тих результатів, при яких національна валюта витісняється із внутрішнього ринку. Такий стан справ свідчить про кризові явища не тільки в вітчизняній економіці, а й світовій. За такого порядку відбувається ілюстрація слабкості світової фінансової системи, поглиблюється недовіра населення до власних національних валют, послаблюється контроль центральних банків над грошовою масою власних економік.

Одним із ризиків доларизації економіки є слабкість самого долара США, який виконує та зберігає функцію світових грошей, будучи при цьому лише валютою окремої країни. Водночас США стимулюють процес розповсюдження долара поза межами країни, а отже, їм вигідний безконтрольний процес використанням доларових мас за кордоном. Поряд з цим станом на 30 вересня 2011 р. (дата закінчення фінансового року в США) розмір держборгу США досяг 14,58 трлн. доларів, тоді як ВВП найбільшої у світі економіки в 2010 році склав лише 14,53 трлн. доларів [9]. Хронічне зростання державного боргу країни-емітента долара США та надмірне зростання доларової маси у світовій економіці (існують міркування, що зайвими є понад 350 трильйони доларів [10]) нагтовхує на думки про прихований підтекст таких дій американської влади.

Починаючи з 1990-их років, висловлюються думки, що Сполучені Штати Америки будучи не в змозі погасити держборг можуть відмовитися від долара США і запровадити єдину північноамериканську валюту «амеро». Цей термін уперше озвучив член Ради з міжнародних відносин Роберт Пастор. Тому країни, в економіці яких присутня будь-яка форма доларизації повинні вживати невідкладних заходів в боротьбі з зазначеним явищем, оскільки падіння доларового стандарту може завдати руйнівних збитків таким економікам.

Найчастіше розрізняють офіційну, напівофіційну та неофіційну форми доларизації.

Досвід країн з боротьби з негативними наслідками доларизації свідчить, що більшості країн самотужки не вдається знизити рівень обігу та використання іноземної валюти в економіці. Попри значні напрацювання шляхів дедоларизації та численну кількість публікацій зарубіжних та вітчизняних вчених, економістами не знайдено жодного способу, який був би стовідсотково ефективним в боротьбі з доларизацією. Таким чином, країни, економіки яких потерпають від витіснення доларом їхніх національних грошей, повинні об'єднати свої інструментарії мінімізації доларизації.

Україна, високий рівень доларизації економіки якої деформує фінансову, грошово-кредитну та валютну системи, повинна, на нашу думку, вживати такі першочергові заходи дедоларизації: складання бездефіцитного бюджету; зменшення обсягів державних запозичень; зниження темпів інфляції; забезпечення стабільності обмінного курсу; встановлення високих ставок обов'язкового резервування закладами в іноземній валюті; розробка фінансових інструментів, що будуть альтернативами заощадженню коштів в валюті; збільшення виробництва вітчизняних товарів, що стимулюватиме попит на національну валюту; прогнозованість та прозорість дій НБУ, що збільшуватиме довіру до нього, а разом з тим до національної грошової одиниці.

Висновки і перспективи подальших розробок. Вітчизняна економіка відчула усі недоліки та ризики, які несе витіснення гривні американськими доларом, а тому Уряд та НБУ повинні проводити фіскальну та монетарну політики дедоларизації України. Заходи зі зменшення участі долара в економічних операціях повинні бути взаємопов'язаними та скоординованими, інструментарій витіснення долара має відповідати методам та інструментам, що застосовують інші країни в «боротьбі з доларом», що в результаті викличе появу нового феномену – дедоларизації.

Список використаної літератури

1. Сандоян Э. Воздействие долларизации на макроэкономические равновесие в переходных и развивающихся экономиках [Электронный ресурс]: Э. Сандоян, Э. Карацетян. – Режим доступа: http://www.rau.am/downloads/Sandoyan/new_st/45.pdf.
2. Береславська О. Доларизація в Україні та шляхи її подолання / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 10. – С. 10–13.
3. Міщенко В. Доларизація: причини та наслідки для економіки України / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 28–31.
4. Гроші та кредит: [підруч. / за ред. С. К. Реверчука]. – К., 2011. – 382 с.
5. Хейзен С. Долларизация: контроль риска имеет ключевое значение / С. Хейзен // Финанси & развитие. – 2005. – С. 44–45.
6. Козюк В. В. Монетарні проблеми функціонування глобальної фінансової архітектури: [монографія] / В. В. Козюк. – Тернопіль: Астон, 2005. – 512 с.
7. Ростовский Я. Макроэкономическая нестабильность в посткоммунистических странах Центральной и Восточной Европы / Я. Ростовский [пер. с англ.]. – М.: «Ad Marginem», 1997. – 463 с.
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bank.gov.ua>.
9. Держборг США перевищив 100% ВВП. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/news/2011/08/4/293865>.
10. Дзьобак В. Справжня причина світової економічної кризи. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/05/14/193016>.
11. Глобализация и национальные финансовые системы / [под ред. Дж. А. Хансона, П. Хонохана, Дж. Маджнони]; [пер. с англ.]. – М.: «Весь Мир», 2005. – 320 с.
12. Берг Э. Полная долларизация: преимущества и недостатки / Э. Берг., Э. Боренштейн // Вопросы экономики // МВФ. – 2000. – № 24. – С. 27.

Прийнято до друку 03.09.2012